

## “КАТРЕНИ ВІД МЕНЕ – ТО СВЯТО БУДЕННЕ ...” (ЕПІТЕТИ-ОКСИМОРНИ В МОВОТВОРЧОСТІ ГАННИ ЧУБАЧ І ЗОЇ КУЧЕРЯВОЇ)

Епітет здавна привертав увагу вчених-стилістів і лінгвістичного, і літературознавчого напрямів. Останніми роками лінгвістична природа епітета аналізувалася в багатьох наукових розвідках і дисертаційних дослідженнях, однак характеристики епітета не є вичерпними. Багато проблем залишаються нерозв'язаними. Зокрема немає однастайності в класифікації епітетів, існують різні погляди на природу епітета, недостатньо досліджені семантичні процеси, безсистемними є спостереження про функціонування епітетів у різних стилях мовлення, зокрема і в поетичних творах.

Метою нашої роботи є класифікація і опис системи оксиморонних епітетних конструкцій та їх функціонування в мовотворчості Ганни Чубач і Зої Кучерявої.

Ми схиляємося до думки тих дослідників, які з-поміж видів епітетів виділяють оксиморон (оксюморон) [1, с. 180; 4, с. 52; 10, с. 70] або оксиморонні епітетні конструкції [3; 9].

Серед семантичних видів епітетів виокремлюють постійні, підсилювальні, метафоричні, метонімічні, оксиморон (оксюморон).

О. Грабовецька на семантичному рівні вирізняє тавтологічні, метафоричні, компаративні, синестетичні та оксиморонні епітетні конструкції [3].

Класифікацію епітетів з розподілом їх на узуально-асоціативні й оказіонально-асоціативні пропонує Т. Онопрієнко [9]. Перші розподіляються за двома підкласами на постійні та описово-оцінні. Серед оказіонально-асоціативних епітетів, гібридних утворень, що виникають у результаті пересічення поля епітета з полями інших тропів, розрізняють метафоричні, компаративні, літотні/гіперболічні, метонімічні, перифразні, оксюморонні та іронічні епітети.

Отже, епітети, значення яких є протилежним до значення слів, які вони визначають, об'єднуються в особливу групу. Всі характеристики оксиморона відповідають характеристикам епітета: за синтаксично-морфологічним вираженням це, переважно, поєднання прикметника з іменником; з погляду синтаксичної функції оксиморон є атрибутивним словосполученням; у ньому яскраво виражається емоційне значення, яке часто повністю витісняє логічне.

Тому вважаємо такі конструкції оксиморонним епітетом.

Стилістичний ефект оксиморонного епітета досягається через порушення усталеного поєднання в атрибутивну групу слів, які в нормі одне з одним не поєднуються через наявність в їхній смисловій структурі сем протилежного значення.

Оксиморон утворюється за допомогою поєднання протилежних за змістом, контрастних понять, які дають нове уявлення, створюючи ефект смислового парадоксу.

“Оксиморон, оксюморон (грец. *оxυμορον* “дотепно–безглуздий”) – фігура мови, що полягає в навмисному поєднанні слів з протилежними або просто взаємовиключними значеннями для вираження нового цілісного поняття або окремого явища, в оригінальній формі привертаючи увагу до його суперечливої природи” [12, с. 400].

Семантику оксиморонів досліджував Н. Павлович [6]. Роль оксиморонів у мові художньої літератури аналізували Н. Бобух [6], О. Тараненко [12], Ф. Пустова [11] та інші. Сучасні дисертаційні дослідження також не оминають увагою ці конструкції [3; 9 та інші].

Н. Павлович оксиморонними вважає словосполучення, в яких виконуються такі умови:

1) вони є протилежними за значеннями, тобто характеризуються одночасно якостями “бути а” і “бути не–а” (*закохана ненависть; чесний злодій*);

2) вони є переважно словосполученнями з атрибутивними (*сімейні холостяки*), координативними (*радість-страждання, чужий-рідний*), актантними (*зміст беззмістовних розмов*) зв'язками [7, с. 239].

За класифікацією О. Тараненка оксиморони можуть реалізовуватися в межах:

1) складних слів: *добровільно-примусово, смертеіснування*;

2) словосполучень:

а) атрибутивних: *гірка радість, неінтелігентні інтелігенти*;

б) атрибутивних з порівняльним зворотом: *білий, як циганська литка; красивий, як свиня сива*;

в) об'єктних: *спогади про майбутнє, сполучати несполучне*;

г) обставинних: *любити, ненавидячи; повільно поспішати*;

3) сурядних сполучень слів: *багато і мало, хочеться і не хочеться*;

4) речень: *здійснилось нездійсненне; Казав сліпий: побачимо* [12, с. 400].

Значення оксиморона – синтез значень його складових елементів. Залежно від того, яка лексема оксиморона є керівною, а яка – керованою, значення цієї одиниці може змінюватись (*сумна радість – радісний сум, далеко близьке – близьке далеко, друг-ворог – ворог-друг*).

Л. Мацько зауважила, що в основі антитези та оксиморона “філософське розуміння світу як єдності протилежностей, діалектичний розвиток якої йде за законом заперечення заперечень і зняття протилежностей шляхом синтезу, тобто переходу до нової якості, в якій потім також розвинеться протилежність, і так безкінечно” [8, с. 367]. Саме за допомогою оксиморонних формулювань повніше відтворюється складність і суперечливість зображуваних явищ, досягається велика художня виразність тексту, утворюється нова смислова якість, несподіваний експресивний ефект.

Опрацьовуючи наукові розвідки про оксиморон ми дійшли висновку, що його можна розглядати в широкому та вузькому (епітетні оксиморонні конструкції) розумінні. Епітетами-оксиморонами є тільки ті одиниці, які на лексичному і граматичному рівнях мають образно-означальне наповнення, формально-граматичну структуру (епітет - дистрибут) і відповідають на питання граматичного означення який? як? [8, с. 340]. Ми розглядаємо оксиморони у вузькому розумінні.

Вживання оксиморонних епітетних конструкцій є характерним для поезій Г. Чубач та З. Кучерявої. Поєднання протилежних за змістом, контрастних понять природно спонукає читача до асоціацій, думок, почуттів, вміщених автором в одному чи іншому оксиморонному формулюванні.

Епітет-оксиморон має різні граматичні категорії для свого формування і вираження.

Основним категоріальним засобом вираження епітета-оксиморона є **прикметник** з граматичною функцією присубстантивного означення:

*Катрени від мене – то свято буденне.  
Куди не поглянь, звідусіль:  
Думки необжиті – жаринки з блакиті,  
З Чумацького Шляху розсипана сіль [13, с. 40];*

У поезіях Г. Чубач і З. Кучерявої багато атрибутивних словосполучень – поєднання означуваного слова (найчастіше іменника) і означення (прикметника або дієприкметника):

*Я лютую: “Не смій співчувати!”  
Ще добром не підкорено зло.  
І нікому у світі не знати,  
Чого варте зимове тепло [13, с. 162].  
Лиха твоя душа, явись, поглянь –  
Нема рятунку від журби і муки.  
З твоєї, бач, солодкої принук  
Я споминами розкриваю рань [6, с. 108];  
– Bonsoir, bonsoir, о Париж!  
Зорі сяють, а ти ще не спиш.  
Ти прости мою світлу печаль,  
Що так пізно зустрілись, на жаль [6, с. 212].*

Тут слово, яке йде із закоханої душі ліричної героїні, не містить осуду, тривоги, болю, тому й принуку названо *солодкою*, а печаль – *світлою*. Отож, при декодуванні художніх текстів змістова ненормативність, різка контрастність часто вважається закономірною і виправданою.

Сурядне сполучення слів (зазвичай, вони належать до однієї й тієї ж частини мови) також може виступати у ролі оксиморонного формулювання:

*Як дві пташини та в однім гнізді,  
Як дві гіллячки на одному пні,  
Такі близькі ми і такі далекі,  
Що, Боже милий, нащо це мені? [13, с. 49];  
До схилю літ моїх, до скону,  
На Ваше молячись ім'я,  
Як віруючий до ікони  
Близька й далека буду я [6, с. 144].*

Епітет-оксиморон, що подибуємо в мовотворчості поетес, побудований на порівняльному зіставленні антонімів. Завдяки такому прийому той чи інший образ набуває нових смислових відтінків, “наповнюється в процесі словесної гри вагомим ідейно-тематичним і художньо-естетичним змістом” [2, с. 144].

Наведені рядки – уривки з інтимної лірики Г. Чубач і З. Кучерявої. Тому не дивно, що кожне слово – гранично напружене, точне в передачі магічної сили кохання. Світле, безкорисливе, воно не потребує яскравих метафор, піднесених епітетів. Слова прості (*близька, далека*), але в контексті віршів вони насичуються чарами високої поезії.

Образну функцію епітета-оксиморона виконують якісно-означальні прислівники з граматичною функцією придієслівного означення – обставиною способу дії:

*Летаргія – суперниця смерті –  
Мою душу хоронить живцем.  
Я не зможу ніколи померти.  
Та боюся казати про це [13, с. 44];  
І ми нічого не говорим,  
І камінь голосно мовчить  
Перед обвалом того горя,  
Яке судилось пережити [6, с. 42].*

Лексема *мовчати* та похідні від неї займає неабияке місце в мовотворчості З.Кучерявої. Це слово є водночас “тривожним і переконливим” [6, с. 4] – воно вказує на особливе ставлення ліричної героїні до безмежного й мінливого океану життя:

*Невимовлене Вами слово  
Живе між нами і ніколи  
Не зронене – не пропаде [6, с. 147];  
Люблю невимовлене слово  
Із Ваших уст,  
Як ще ніколи  
Таке зажурене й щасливе [6, с. 147].*

Інколи виняткова сила почуттів ліричного героя вимагає рідкісних, небуденних слів:

*Люби мене святково і побожно,  
Як любить пісня гарного співця.  
Люби мене і ніжно, і жорстоко.  
Люби без слів, без квітів, без надій [13, с. 99].*

Зображально-виражальна місткість кожного слова вагома і неповторна. Повтор (*люби; любить*) не лише концентрує увагу, а й є засобом з’єднання оксиморонних формулювань в поетичне ціле. Особливої експресивності надає поезії градація *Люби без слів, без квітів, без надій*.

У творах Г.Чубач і З.Кучерявої експресивне забарвлення і естетична наснага передається через поєднання епітетів-оксиморонів і оксиморонів (у широкому розумінні). Так утворюється нова смислова лінія, досягається несподіваний експресивний ефект:

*Умру і з попелу воскресну,  
Сухою вийду із води [13, с. 110];  
Ця біда – не любов, а щось більше любові –  
я знаю.*

*Дві душі – мов одна. Я цю муку святою назву.  
Я тебе не люблю! Чуєш? Я за тобою вмираю!  
Відрікаюсь. Молюся за тебе. Тобою живу [5, с. 44].*

Стилістично виправдане нанизування оксиморонних одиниць у межах строфи передає стан ліричного героя. Кожне слово емоційно містке і поєднує непок’єднане в одне ціле: кохання і розлука, біль і радість. Неабияке стилістичне навантаження виконує градація, що гармонійно вплетена в канву оксиморонів.

Отже, епітети-оксиморони дають змогу в гранично стислій і оновленій, незвичній формі розкрити внутрішню суперечливість і складність описуваних явищ, створюють оригінальні образи, засвідчують індивідуально-художнє мислення та особливості світогляду Г.Чубач і З.Кучерявої.

#### Список використаних джерел

1. Абрамович С.Д. Риторика : навч. посібник / С.Д. Абрамович, М.Ю. Чікарькова. – Львів : Світ, 2001. – 240 с.
2. Гей Н.К. Искусство слова / Н.К. Гей. – М. : Просвещение, 1967. – 169 с.
3. Грабовецька О.С. Епітетна конструкція у художньому перекладі (на матеріалі української та англійської мов) : дис. ... канд. філол. наук: 10.02.16 / Ольга Сергіївна Грабовецька. – К., 2003. – 189 с.
4. Коваль А.П. Практична стилістика сучасної української мови : підручник / А.П. Коваль. – К. : Вища школа, 1987. – 348 с.
5. Кучерява З. Рапсодія душі : [пісні] / Зоя Кучерява. – К. : Юніверс, 2002. – 152 с.
6. Кучерява З. Я розбиваюсь об реальність : [вірші та пісні] / Зоя Кучерява. – К. : Юніверс, 2005. – 320 с.
7. Лингвистика и поэтика. – М. : Наука, 1979. – 309 с.

8. Мацько Л.І. Стилїстика української мови : підручник / Л.І. Мацько, О.М. Сидоренко, О.М. Мацько ; за ред. Л.І. Мацько. – К. : Вища школа. – 2003. – 462 с.
9. Онопрїєнко Т.М. Епітет у системі тропів сучасної англійської мови (Семантика. Структура. Прагматика) : автореф. дис... на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.04 / Т.М. Онопрїєнко. – Х., 2002. – 19 с.
10. Пономарів О.Д. Стилїстика сучасної української мови : підручник / О.Д. Пономарів. – Тернопіль: Навч. книга – Богдан, 2000. – 248 с.
11. Пустова Ф. Естетична природа слова в літературному творі / Феня Пустова // Укр. мова і літ. в школі. – 2003. – №6. – С. 21–28.
12. Українська мова : енциклопедія. – К. : Українська енциклопедія, 2000. – 752 с.
13. Чубач Г. Дзвінка ріка / Ганна Чубач. – К. : Університетське видавництво “Пульсари”, 2001. – 221 с.

*Анотація.* У статті запропоновано опис і класифікацію оксиморонних епітетних конструкцій поетичних творів Ганни Чубач і Зої Кучерявої. Визначено стилістичні функції цих одиниць.

*Ключові слова:* епітет, епітет-оксиморон, граматичні категорії, стилістичний ефект, образна функція.

*Summary.* In the article the description and classification of oxymoron epithet constructions in the poetical texts by Hanna Chubach and Zoja Kucher'ava is offered. The stylistic functions of those units are specified.

*Key words:* epithet, epithet-oxymoron, grammatical categories, stylistic effect, image function.

**УДК 811.161.2'282(477.43)**

**Потапчук І.С.**

## **ПОНЯТТЯ “ПОЛЕ” У ГЕОГРАФІЧНІЙ ТЕРМІНОСИСТЕМІ ЗАХІДНОГО ПОДІЛЛЯ**

У системі народної географічної термінології поняття “поле” посідає важливе місце, адже відображає ті реалії, з якими найтісніше пов'язане життя сільського населення, і, зрозуміло, містить чимало цікавих та архаїчних рис. В українському мовознавстві цим назвам присвячено чимало досліджень науковців, котрі виокремлювали їх у складі географічної або землеробської термінології різних ареалів (О.Л. Бабичева [2], С.П. Бевзенко [3], Л.Т. Вигонная Л.Т. [4], П.Ю. Гриценко [5], Т.В. Громко [6;7], О.К. Данилюк [8;9], Я.В. Закревська [12], Н.П. Сіденко [15], О.А. Черепанова [18;19]).

Назви на позначення семеми “поле” у західноподільських говірках спеціально ще не досліджувалися. Наведена лексико-семантична група структурується рядами синонімічних сем, що мотивовані різними диференційними ознаками та характеризується особливостями функціонування у південно-західному наріччі в цілому та західноподільському діалекті зокрема. Цим обумовлений інтерес до такої тематичної групи лексики й актуальність дослідження.

У досліджуваних говірках, як і на всьому українському просторі, для позначення ділянки оброблюваної землі використовують загальноновживану лексему *город* праслов'янського походження (псл. \**gord*), мотивовану дієсловом *городити* (псл. \**gorditi*). Етимологами встановлено, що первісно слово *город* означало “ділянка землі, обнесена загорожею” [11, 1, 571]. Демінутив *городуц* зі ствердінням кінцевого [ц] зафіксований вузьколокально (Кнг). Для відображення диференційної ознаки (далі – ДО) “підготовлена для обробітку, засівання чи засаджування” наведеної семеми “поле” використовують географічний термін (далі – ГТ) *город*, *поле*, *нива* та зрідка описове словосполучення *закул'т'ів'іруване*, *заволочи'єне поле* з характерними для подільського говору фонетичними рисами (пор. у сх.-степ. гов. Донеччини *степ* зі значеннями ‘безліса рівнина, рівний великий простір’ та ‘поле, на якому вирощують сільськогосподарські культури’ [15, 8]). Загальноновживана лексема *нива* “поле, земельна ділянка, рівнина” [19, 141], “зоране поле” [16, 2, 563] псл. походження у західноподільських говірках не виявляє фонетичних змін, як, наприклад, у суміжному волинсько-поліському говорі, де